

К. В. Катеринчук,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОСЯГАННЯ НА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ З МЕТОЮ ЗАЛЯКУВАННЯ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ

Стаття присвячена проблемам термінології та визначення змісту поняття – «залякування». Проаналізовано терміни, що містяться в кримінальному праві це: «психічне насильство», «погроза», «залякування», «примус». Здійснено аналіз праць науковців, що займалися даною тематикою, наведено власне бачення щодо вдосконалення закону про кримінальну відповідальність злочинів проти здоров'я особи.

Ключові слова: залякування, насильство, примус, погроза, здоров'я, злочин.

Е. В. Катеринчук

Посягательство на здоровье лица с целью запугивания: понятие, содержание и уголовно-правовое значение

Статья посвящена проблемам терминологии и определения содержания понятия – «запугивание». Проанализированы понятия, содержащиеся в уголовном праве: «психическое насилие», «угроза», «запугивание», «принуждение». Проведен анализ работ ученых, занимавшихся данной тематикой, приведено свое видение по усовершенствованию закона об уголовной ответственности преступлений против здоровья человека.

Ключевые слова: запугивание, насилие, принуждение, угроза, здоровье, преступление.

Е. Katerynchuk

Encroachment on the health of a person for the purpose of intimidation: the concept, content and criminally-legal value

The article is dedicated to problems of terminology and definitions intimidation as the concept. Analyzed the terms contained in the criminal law is a «psychological violence», «threat», «intimidation», «compulsion». We did the analyses of the scientists' works according to subject of this article and as the result we offered own vision for improving the law on criminal liability offenses against a person's health.

Key words: intimidation, violence, compulsion, threat, health, crime.

Постановка проблеми та її актуальність.

Кваліфікуючі ознаки деяких складів злочинів проти здоров'я особи передбачають одну з ознак – залякування. Однак, ці статті мають певні особливості, а саме: умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК) зі спеціальною метою – залякування потерпілого або інших осіб; умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 122 КК) – залякування потерпілого або його родичів чи примусу до певних дій; побої і мордування (ч. 2 ст. 126 КК) – залякування потерпілого чи його близьких. Такі розбіжності кваліфікуючих ознак злочинів проти

здоров'я особи на практиці можуть стати передумовою непорозумінь та неоправаних помилок. Крім того, теорія кримінального права містить тотожні (аналогічні) терміни, які змістовно однакові. Саме тому, це викликає дискусії серед науковців із різних областей знань (юриспруденція та психологія). Однак особливості встановлення змісту «залякування» та його порівняння з іншими кримінально-правовими категоріями, обумовило розробку даного дослідження щодо вдосконалення чинного законодавства України і практики застосування кримінально-правових

норм, а саме злочинів проти здоров'я особи, що вчиняються з метою залякування.

Таким чином, метою даного дослідження є аналіз змісту поняття залякування в злочинах проти здоров'я особи.

Аналіз досліджень і публікацій. Велика кількість досліджень присвячена вивченню, тлумаченню та розробці даного питання, яким займалися: Р.Ш.Бабанли, А.М.Горайнов, О.І.Дітріх, О.О.Дудоров, І.С.Жданова, А.І.Каплунов, Д.В.Попов, Т.М.Хомич та інші. Проте їхні роботи присвячені переважно розгляду загальних аспектів зазначеної теми дослідження, а висвітлення кваліфікуючих ознак злочинів проти здоров'я особи відокремлюється без їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу. Отже, спричинення іншій людині тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 121 КК) шляхом залякування, виступає засобом психічного впливу на неї або будь-яких інших осіб (при цьому не має значення, чи були це родичі або інші близькі для потерпілого люди, чи потерпілий взагалі не був знайомий з об'єктом залякування) [1, с. 76], або для викликання в них почуття страху перед винним чи іншими особами. Однак страх не є самоціллю заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, найчастіше вони є засобом впливу на потерпілого чи інших осіб, щоб примусити їх виконати певну дію чи утриматись від її виконання [2, с. 307].

Однак термін «залякування» по-різному трактується, та питання про його зміст продовжує залишатися проблемним. Насамперед це викликано тим, що в кримінальному праві є поняття: «психічне насильство», «погроза», «залякування», «примус», які викликають дискусії, тому єдиної думки з даного питання не існує.

Деякі дослідники визначають «насильство» як суспільно небезпечний протиправний фізичний чи психічний вплив на людину, який здійснюється всупереч або поза її волею, становить небезпеку для її життя чи здоров'я в момент заподіяння, позбавлення свободи, яке може потягнути заподіяння шкоди різного ступеня тяжкості або смерть [3, с. 16]. Д. В. Попов не погоджується з обов'язковістю такої ознаки насильства, як «поза або проти волі», і формулює поняття

«насильство» як суспільно-небезпечний, протиправний, умисний вплив, який здійснюється однією особою на іншу, і потягнув за собою або міг потягнути настання шкоди, передбаченої кримінальним кодексом [4, с. 115]. Дискусії щодо однієї з ознак насильства «поза або проти волі», на нашу думку, не мають наукового підґрунтя, так як у будь-якому випадку кримінально караним вважається лише те насильство, що здійснюється проти волі особи. Застосування насильства за згодою особи (спортивні змагання або вступ у статеві зносини з особою, яка завідомо знає про наявність у цієї особи вірусу імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби, венеричної хвороби) не тягне за собою кримінальної відповідальності.

Примус визначають як процес зняття індивідуальної волі шляхом зовнішнього впливу, спрямованого на те, щоб примусити індивіда зробити щось або утриматися від яких-небудь дій [5, с. 10]; натиск із чийогось боку, примушування; зумовлена кимось або чимось необхідність діяти певним способом, незалежно від бажання; натиск, обумовлений законом [6, с. 940]. «Примушувати» означає схилити людину до певної діяльності за допомогою силового тиску (усупереч її волі), обмежувати свободу вибору [7]. Або домагання від потерпілого або його родичів вчинення або утримання від вчинення певних дій шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження [8, с. 52]. Аналізуючи дані визначення вищезгаданих науковців, між поняттями «примус» та «залякування» не видно чіткого розмежування. Тому можна було б зазначити, що дані терміни є синонімічними, але дослідження інших науковців зазначає протилежне.

Отже, спільними ознаками насильства та примусу є умисність дій, вчинення їх проти або поза волею особи та завдання такими діями шкоди. Відмінною ж рисою є ціль, із якою вчиняються відповідні дії та соціальна оцінка, характеристика таких дій [9]. Різниця між поняттями насильство та примус полягає в тому, що по-перше, метою насильства є завдання шкоди іншій людині, а метою вчинення примусу – спонукання людини до певної поведінки (вчи-

нення або не вчинення певних дій), шкода ж при цьому є лише побічним негативним наслідком. По-друге, насильство як у загальнонауковому, так і правовому значенні виступає як негативне, ганебне, протиправне явище, тоді як примус може бути як допустимим, легальним, так і протиправним. В останньому випадку за своїм значенням примус ототожнюється з насильством, стає його формою і втрачає своє першопочаткове, відмінне від насильства значення [9]. Р. Ш. Бабанли, досліджуючи співвідношення понять «погроза» (різновид психічного насильства) та «примус», узагальнює, що за критерієм наявності вимоги погрози поділяються на такі, що поєднані із вимогою вчинити певні дії або утриматись від їх вчинення, та погрози, що із вказаними вимогами не поєднані, тобто погрози, висловлені виключно з метою залякування, а не з метою зміни поведінки особи [10, с. 89]. Дану позицію підтримують й інші науковці [11]. І. Є. Жданова також пропонує розмежовувати поняття «примус» та поняття «насильство». Автор вказує, що примус від насильства відрізняється тим, що по-перше, насильство вирізняється заподіянням певної шкоди іншій особі (особам), які є безпосередніми жертвами насильства; основна мета примусу полягає не лише у завданні шкоди примушуваному, а насамперед – у вчиненні останнім певного діяння на користь особи, яка примушує. Насильство при вчиненні примусу фактично виступає способом примушування іншої особи до вчинення певних дій чи бездіяльності [12, с. 8]. Звісно, роз'яснення вчених мають право на існування, але якщо розглядати примус складовою частиною психічного насильства. Пояснюючи нашу позицію, варто звернути увагу на те, що будь-яке умисне психічне насильство має певну ціль. Тим самим, психічне насильство в злочинах проти здоров'я особи обов'язково застосовується з метою (ціллю) – вчинення певного діяння на користь особи, яка примушує.

Є позиція науковців розглядати залякування як частину насильства. Л. Д. Гаухман зазначає, що погроза застосування насильства – це залякування іншої людини застосуванням до неї фізичного насильства [13, с. 30]. Підтримує дану

думку О. Дітріх і зазначає, що залякування потерпілого – це мета психічного насильства [14]. Ми погоджуємося з думкою вищезгаданих науковців, так як насильство можливе, як фізичне, так і психічне. Залякування передбачає лише застосування психічного насильства, так як до особи не застосовується фізичний вплив, тому стверджувати, що залякування – це частина психічного насильства, є логічним.

Деякі дослідники поділяють насильство на два види Ю. Е. Пудовочкин: 1) пов'язане з розладом здоров'я; та 2) не пов'язане з психічним розладом, але покликане змінити поведінку потерпілого [15, с. 77]. Р. А. Базаров зазначає, що психічне насильство є різного роду погрози та виділяє наступні їх види: 1) на погрозу застосування насильства (це залякування (словами, жестами, демонстрацією зброї, інших предметів, пристосованих для нанесення тілесних ушкоджень, або іншим способом застосування, фізичної сили до потерпілого)); 2) та на інші погрози [16, с. 42]. Запропоновані Ю. Е. Пудовочкиним види насильства, на нашу думку, є звичайні, визначені теорією кримінального права його види (фізичне, психічне). Р. А. Базаров, виділяючи види психічного насильства щодо другого виду погроз, на відміну від першого, не надає їх приблизний перелік, що ускладнює його розуміння. Ми припускаємо, що це погрози, які можуть стосуватися позбавлення особи певних благ (матеріальних, соціальних, суспільних та інших).

Відсутність роз'яснень щодо змісту термінів, що використовуються в кримінальному праві, не дає можливості усвідомити в повній мірі волю законодавця, та юридично вірно оцінити кожен злочин. Адже від їх розуміння залежить, яка саме шкода нанесена здоров'ю потерпілого, та впорядкування практики кваліфікації цих злочинів.

Крім того, в ч. 2 ст. 121 та ст. 122 КК є певні відмінності в тому, що крім залякування в ч. 2 ст. 122 КК можливий примус (домагання від потерпілого або його родичів вчинення або утримання від вчинення певних дій шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження) [2, с. 310]. Щодо даних

відмінностей, то, на нашу думку, аналізуючи вищезазначене, «психічне насильство» включає в себе «погрозу» та «залякування». «Примус» не завжди здійснюється шляхом заподіяння потерпілому умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження (або будь-яких інших ушкоджень), примус можливий і при гіпнозі та навіюванні. Тому виокремлювати «залякування» і «примус» в ч. 2 ст. 122 КК як кваліфікуючі ознаки даної статті є недоречним, так як метою самого залякування є примушування особи вчинити певні дії (бездіяльність), що суперечать її волі.

Наступні розбіжності, що мають кваліфіковані види злочинів проти здоров'я особи – це залякування не лише потерпілого, а й інших осіб (ч. 2 ст. 121 КК), або його родичів (ч. 2 ст. 122 КК) та його близьких (ч. 2 ст. 126 КК).

До числа близьких родичів в ч. ч. 2 ст. 122 КК, 126 КК належать: батьки, дружина (чоловік), діти, рідні брати і сестри, дід, баба, онуки [2, с. 292] та інші родичі потерпілого (двоюрідних братів та сестер, тітку, дядька, племінників, прабабу та прадіда, внуків, правнуків, та інших родичів за походженням) [8, с. 52]. Кримінальний процесуальний кодекс України в ст. 3 дає визначення термінам, що застосовуються і в кримінальному праві. Так, близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі.

Також у КК є стаття (ч. 1 ст. 127 КК), в якій у диспозиції (простий склад) міститься спеціальна мета, в якій згадується термін «залякування». Отже, метою катування законодавець визначає: по-перше, примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі; по-друге, залякування особи чи інших осіб. Аналізуючи ці положення статті, виникають протиріччя щодо заміщення мети катування одна одною. Це викликано тим, що залякування особи чи інших

осіб здійснюється для того, щоб у подальшому примусити потерпілого чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі. Тому, на нашу думку, потрібно законодавчо врегулювати дефініцію даної статті.

Висновки. Теорія кримінального права містить ряд термінів, що використовуються законодавцями, теоретиками та практиками по-різному, це – «психічне насильство», «погроза», «залякування», «примус». Отже, насильство можливе як фізичне, так і психічне. Залякування та погроза – це синоніми та є складовою частиною психічного насильства. Аналіз терміну «примус» дає можливість стверджувати, що це поняття не ототожнюється з попередніми і також є частиною психічного насильства.

Розбіжність у статтях злочинів проти здоров'я особи щодо кола осіб, до яких може застосовуватися залякування, може призвести до протиріч та вплинути на формулу кваліфікації. Тому, на нашу думку, є доречним встановити «повне» коло осіб у кожній конкретно визначеній статті КК або Загальну частину доповнити статтею, як приклад – Кримінальний процесуальний кодекс України, де буде розміщено визначення термінології, що міститься в КК.

Література

1. *Кримінальне право* (Особлива частина): підруч. / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – [2-ге вид.] – К.: «ВД «Дакор», 2013. – 786 с.

2. *Науково-практичний коментар* Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-е вид., переробл. та допов. / – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

3. *Иванова В. В.* Преступное насилие: учеб. пос. / В. В. Иванова. – М.: ЮИ МВД РФ, Книжный мир, 2002. – 83 с.

4. *Попов Д. В.* К вопросу о соотношении уголовно-правовых понятий: принуждение и насилие / Д. В. Попов // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России: межвузовский сб. науч. трудов. – Уфа: РИО БашГУ, 2003. – С. 111-116.

5. Каплунов А. И. Об основных чертах и понятии государственного принуждения / А. И. Каплунов // Государство и право. – 2004. – № 12. – С. 10-17.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
7. Горяйнов А. М. Самозахист як засіб приватного правового примусу / А. М. Горяйнов // Держава і право: зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 53. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 384-390.
8. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка; за наук. ред. О. М. Джузи та А. В. Савченка. – К.: Атіка, 2011. – 648 с.
9. Хомич Т. М. Поняття насильства і примусу та їх співвідношення / Т. М. Хомич // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2 (6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtys.pdf>
10. Бабанли Р. Ш. Погроза вбивством: значення та місце в системі кримінального права України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Р. Ш. Бабанли; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2010. – 193 с.
11. Рунов В. Ю. Співвідношення примусу з іншими суміжними кримінально-правовими поняттями / В. Ю. Рунов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 288-292.
12. Жданова І. Є. Фізичний або психічний примус як обставина, що виключає злочинність діяння: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / І. Є. Жданова; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 19 с.
13. Гаухман Л. Д. Проблемы уголовно-правовой борьбы с насильственными преступлениями в СССР / под. ред. проф. И. С. Ноя. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 59 с.
14. Дітріх О. Поняття та зміст психічного насильства в кримінальному праві України: проблеми визначення / О. Дітріх // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка «Юридичні науки». – 2007. – Вип. 74-77. – С. 77-80.
15. Пудовочкин Ю. Е. Уголовно-правовая борьба с вовлечением несовершеннолетних в совершение антиобщественных действий: проблемы квалификации и профилактики / науч. ред.: Чечель Г. И. – Ставрополь: Изд-во Ставроп. ун-та, 2000. – 137 с.
16. Базаров Р. А. Преступность несовершеннолетних: криминальное насилие, меры противодействия / Р. А. Базаров. – Екатеринбург: Вышш. шк. МВД РФ, 1995. – 282 с.

References

1. Kryminal'ne pravo (Osoblyva chastyna): pidruch. / za red. O. O. Dudorova, Je. O. Pys'mens'kogo. – [2-ge vyd.] – K.: «VD «Dakor», 2013. – 786 s.
2. Naukovo-praktychnyj komentar Kryminal'nogo kodeksu Ukrainy / za red. M. I. Mel'nyka, M. I. Havronjuka. – 9-e vyd., pererobl. ta dopov. / – K.: Jurydychna dumka, 2012. – 1316 s.
3. Ivanova V. V. Prestupnoe nasilie: ucheb. pos. / V. V. Ivanova. – M.: JuI MVD RF, Knizhnyj mir, 2002. – 83 s.
4. Popov D. V. K voprosu o sootnoshenii ugolovno-pravovyh ponjatij: prinuzhdenie i nasilie / D. V. Popov // Aktual'nye voprosy ugolovnoho processa sovremennoj Rossii: mezhvuzovskij sb. nauch. trudov. – Ufa: RIO BashGU, 2003. – S. 111-116.
5. Kaplunov A. I. Ob osnovnyh chertah i ponjatii gosudarstvennogo prinuzhdenija / A. I. Kaplunov // Gosudarstvo i pravo. – 2004. – № 12. – S. 10-17.
6. Velykyj tлумachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy / [uklad. i glav. red. V. T. Busel]. – K.; Irpin': VTF «Perun», 2004. – 1440 s.
7. Gorjajnov A. M. Samozahyst jak zasib pryv-atnogo pravovogo pryususu / A. M. Gorjajnov // Derzhava i pravo: zb. nauk. prac'. Jurydychni i pol-itychni nauky. Vyp. 53. – K.: In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrainy, 2011. – S. 384-390.

8. *Kvalifikacija* zlochyniv, pidslidnyh organam vnutrishnih sprav: navch. posib. / za zag. red. V. V. Kovalenka; za nauk. red. O. M. Dzhuzhy ta A. V. Savchenka. – K.: Atika, 2011. – 648 s.

9. *Homych T. M.* Ponjattja nasył'stva i prymusu ta i'h spivvidnoshennja / T. M. Homych // Chasopys Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Pravo». – 2012. – № 2 (6) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kmtmys.pdf>

10. *Babanly R. Sh.* Pogroza vbyvstvom: znachennja ta misce v systemi kryminal'nogo prava Ukrainy: dys... kand. juryd. nauk: 12.00.08 / R. Sh. Babanly; In-t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrainy. – K., 2010. – 193 s.

11. *Runov V. Ju.* Spivvidnoshennja prymusu z inshymy sumizhnymy kryminal'no-pravovymy ponjattjamy / V. Ju. Runov // Chasopys Kyi'vs'kogo universytetu prava. – 2013. – № 1. – S. 288-292.

12. *Zhdanova I. Je.* Fyzichnyj abo psihichnyj prymus jak obstavyna, shho vykljuchaje zlochynnist' dijannja: avtoref. dys... kand. juryd. nauk: 12.00.08 / I. Je. Zhdanova; Nac. akad. vnutr. sprav. – K., 2011. – 19 s.

13. *Gauhman L. D.* Problemy ugolovno-pravovoj bor'by s nasil'stvennymi prestuplenijami v SSSR / pod. red. prof. I. S. Noja. – Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1981. – 59 s.

14. *Ditrih O.* Ponjattja ta zmist psihichnogo nasył'stva v kryminal'nomu pravi Ukrainy: problemy vyznachennja / O. Ditrih // Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu im. Tarasa Shevchenka «Jurydychni nauky». – 2007. – Vyp. 74-77. – S. 77-80.

15. *Pudovochkin Ju. E.* Ugolovno-pravovaja bor'ba s vovlecheniem nesovershennoletnih v sovershenie antiobshhestvennyh dejstvij: problemy kvalifikacii i profilaktiki / nauch. red.: Chechel' G. I. – Stavropol': Izd-vo Stavrop. un-ta, 2000. – 137 s.

16. *Bazarov R. A.* Prestupnost' nesovershennoletnih: kriminal'noe nasilie, mery protivodejstviya / R. A. Bazarov. – Ekaterinburg: Vyssh. shk. MVD RF, 1995. – 282 s.